

S svojim prevajalskim delom in publicistiko je zlasti mnogo storil za kulturno zблиževanje med italijanskim in slovenskim narodom, saj je zmerom znal ločiti nacionalistična stremjenja od kulturnih vrednot. Posebno pomembno pa je njegovo seznanjanje Italijanov s slovenskimi in splošno slovanskimi kulturnimi vprašanji. Pisal je v italijanske revije Ital-Jug (Milan), L'Europa Sud-Orientale (Milan), Ce fastu (Udine), Rivista di letterature moderne (Firenze), sodeloval je pri Enciklopediji Treccani s članki o slovenskih književnikih in v delu Il Dizionario delle Opere (Bompiani) s sestavki o najvažnejših slovenskih leposlovnih delih.

Andrej Budal je pisal v dolgo vrsto slovenskih revij in listov, posebno v Ljubljanski Zvon, kjer je med obema vojnama objavljjal kritike Bevkovih povesti in romanov (o Bevku je napisal tudi tri eseje), po osvoboditvi pa je marljivo sodeloval v tržaški literarni reviji Razgledi in ves čas redno piše v Primorski dnevnik.

Vse življenje je gojil čistost slovenskega jezika, baval se je z različnimi napakami in spakami našega sloga, temeljito je preučil poglavje o besednem redu in ob vsaki priliki opozarjal na lepoto in jasnost naše besede. Kot narodni in prosvetni delavec je vedno pripravljen ne le z besedo, temveč tudi z dejanjem uravnavati kulturna, prosvetna, a tudi politična vprašanja Slovencev na Tržaškem, Goriškem in v Beneški Sloveniji. V to področje spada posebno še njegovo delovanje v slovenskem gledališču v Trstu in v Slovenski prosvetni zvezi.

Miro Ravbar

SREČANJA

GOTTFRIED BENN

Thomas Mann je Gottfrieda Benna štel za najboljšega sodobnega nemškega pesnika. Mnogi drugi ga cenijo še bolj in pravijo, da je Benn po Valéryju in Rilkeju največji evropski lirik. Njegov vpliv in sloves sta tudi zares velika. Nekoč je nemški pesniški naraščaj hodil za Rilkejem, dandanes se mladi vsevprek zgledujejo po Bennu — predvsem v Zahodni Nemčiji, kajti Vzhodna artistu Bennu ni posebno naklonjena — klanja se Becherju.

Bennova življenjska pot se je končala pred tremi leti v zahodnem Berlinu, začela pa se je leta 1886 v Mansfeldu. Po poklicu je bil Benn zdravnik in Nemci so prvič slišali za njegovo ime leta 1912. Takrat je objavil šop sarkastičnih, naturalistično golih pesmi s secirne mize, pesmi, ki so bralce naravnost šokirale in pri večini izzvale odpor. Avtor pesniških ciklov »Morgue« (francosko — »Mrtvašnica«), »Finish« in »Krebsbaracke« ni nastopil kot objokovalec ali kot pomočnik bolne narave, marveč kot hladen opazovalec nekega morbidnega procesa, ki se bliža svojemu nelepemu koncu. Ta rezki, deziluzionistični motiv se tu ali tam in nekoliko mileje pojavlja tudi v Bennovih kasnejših pesmih.

Benn se je v nemški književnosti oglasil sočasno s svojim antipodom Johannesom Becherjem. Oba sta izplula v znamenju zgodnjega ekspresionizma in spočetka sta si bila podobna, a samo spočetka. Benn ni nikoli našel Becherjeve in Brechtove vere. Njega socializem ne privlači in tudi sicer ne verjame Benn v noben socialni evangelij. Umetnost je po njegovem sama sebi namen.

Leta 1929 je napredni nemški literarni krog krepko napadel Benna. Znani publicist Egon E. Kisch ga je proglasil za »šizofreničnega snoba«. Razdraženi Benn je na to odgovoril:

»Becher in Kisch sodita, da mora danes vsak, ki misli in piše, delati to v smislu delavskega gibanja... in vse svoje sile posvetiti dvigu proletariata. Zakaj neki? Socialna gibanja so bila od zmeraj. Revni so zmeraj hoteli navzgor, bogati pa niso marali navzdol... Po treh tisočletjih takega procesa se pač smemo približati misli, da vse to ni ne dobro ne slabo, pač pa zgolj življenjski pojav... Človek se torej vpraša, ali je sploh pametno, pogumno in radikalno tvesti revnemu delu človeštva, da bi mu kot celoti lahko šlo bolje? ...Ne, meni se vsiljuje misel, da je dosti bolj radikalno, dosti bolj revolucionarno in tudi dosti bolj možato, če človeštvo poučiš: Takšno si in nikoli ne boš drugačno; tako živiš, tako si živel in tako boš živel. Kdor ima denar, ozdravi; kdor ima moč, njegova obvelja; kdor ima oblast, si sam kroji pravico. Zgodovina je brez vsakega smisla. Ni nobenega gibanja naprej, nobenih človečanskih zarij. Proč s takšnimi utvarami, nobenega blufa več!«

Benn ne priznava razvoja, ne vidi nobenih družbenih zakonitosti. Narava je zanj kaos in zgodovina veriga samih nesmiselnih dejanj in katastrof. Ljudje s svojo svobodno voljo sicer urejajo ta kaos, a zares uredi ga lahko le umetnik v svojih estetskih stvaritvah: s tem da kaotično življenjsko snov spravlja v umetniške oblike, ustvarja vrednote, ki so spričo vrtežnosti in spremenljivosti vsega edine trdne, absolutne in statične. (Od tod »Statische Gedichte« — naslov znane zbirke iz Bennovih poznih let).

Za Benna je umetniško stvariteljstvo najvišja življenjska vrednota, medtem ko druge oblike človeške dejavnosti zanj pomenijo le malo ali nič. Poleg umetništva kljub temu, da je agnostik, še najbolj ceni religijo, nadoblačni Jeruzalem. Vera v onostranstvo — pravi — je človeštvo nekoč povezovala in življenju dajala absolutno, nadčutno vrednost. Odkar pa so religiozne vezi potrgane, zeva v človeku praznina, ki je z ničimer ustreznim ni mogoče napolniti. Vse socialne ideje so za Benna prazne utopije, hkrati pa šteje vsako prizadevanje za gmotno blaginjo človeštva za banalno in nizkotno. Nenaklonjen je tehničnim in civilizacijskim pridobitvam, ki človeku nudijo »plehke užitke«, duhovno pa ga osiromašujejo in plitvijo. Benn si želi mistično globokih in tragično velikih ljudi, takšnih lastnosti pa »banalni čas« ne pospešuje. Benn ni religiozen človek, je pa v njegovi podzavesti, kakor vidimo, precej katoliških usedlin in na njegovem duhovnem obrazu marsikakšna meniška, asketska poteza.

A kljub vsemu temu je izrazito velemesten, asfalten poet in radikalen izpovedovalec duhovne krize nekega sveta. Zametuje znanost, hkrati pa vse življenje strastno prebira vse mogoče naravoznanstvene knjige. Poln njihove učenosti, ki mu trapi živce, razjeden od svojih notranjih protislovij in nezadovoljen s kaotičnim, plitvim življenjem okoli sebe bi se rad rešil v neke drugačne, sanjske pokrajine. Toda teh pokrajin ne išče v neki lepši prihodnosti, marveč v preteklosti. Misli mu uhajajo k magičnemu, mirnemu siju davnine, na deviške oceanske otoke, v antični svet okoli sončnega Sredozemlja, v starodavni Babilon... In še dlje nazaj bi se rad preselil: v čas, ko človek še ni bil misleče bitje. Rad bi svojo razbolelo zavest, svoj individualistični jaz utopil v neki arhaični »kolektivni nezavesti« in živel henidno

življenje prabitij. Svetli toni v njegovi poeziji so skoraj vedno povezani z regresijo, z begom nekam v preteklost.

Bennova poezija — tista iz njegovih zrelih let — ni zrcalna slika neke konkretne resničnosti. Sama predmetna resničnost in hkrati pesnikova zavest sta raztrgani, razbiti. Iz njunih »razbitin« jemlje pesnik le posamezne iveri in v ognju fantazije sestavlja iz njih svoje pesniške »montaže« (slog »staccato«). Glagola ne ljubi, v svojih stihih kopiči samostalnike in rad uporablja tujke pa tudi tuje — grške, francoske, angleške besede. Upodobiti hoče kaotični kozmos: drobtine iz dnevnega žurnalizma, utrinke iz znanosti, »zadnje krike« sedanjosti in odseve iz arhaične davnine — vse te raznorodne iveri postavlja drugo k drugi, včasih brez logične in vzročne zveze — zgolj zaradi asociacij in lepotnega učinka. Samo en primer:

Cikli bruhajo na dan:

prastare sfinge, gosli, babilonska vrata,

jazz iz Rio Granda, swing in neki očenaš.

Bennove pesmi so vsebinsko raznorodni mozaik, različne pa so tudi po ritmu in pesniških oblikah. Mnoge so prozaično razvezane, druge spet umerjene po najstrožjih metričnih merah in zato težko prevedljive, da, mnoge so sploh neprevedljive, tako zelo so vsebinsko goste, pevne in rimane.

Gottfried Benn je bleščeč artist in služabnik »umetnosti zaradi umetnosti same«, toda enkrat v življenju se je vendar spustil na čisto politična tla in se poklonil neki zastavi. Bilo je to leta 1933, zastava pa je bila — nacistična. Filozofska podlaga nacizma — iracionalizem in vitalizem — Bennu nista bila tuja. Sam je bil prežet z njima, zato njegov spodrseljaj ni povsem slučajen. V času, ko so nemški pisatelji bežali v tujino, je on gledal na novo oblast kot na nekakšen mističen čudež, ki bo odpihnil poslovni materializem, iztrgal Nemčijo iz civilizacijske otrplosti in ljudi prerodil, poglobil in poduhovil. A kmalu je moral sprevideti, da novim oblastnikom ni do poduhovljenja in da barbarsko zasledujejo nižje, gmotne cilje. Obrnil se je od njih proč in zato priklical nase krepke psovke kot »svinja«, »skrunilec rase« in celo »boljševiski kulturnik«. Bratovščina z rjavimi srajcami je trajala le dobro leto. Že avgusta leta 1934 je razočarani Benn v pismu potožil Ini Seidel:

»Živim s stisnjenimi ustnicami, notranje in zunanje. Delati z onimi ne morem več. Neke stvari so mi zadale poslednji udarec. Strašna tragedija!... Kako veličastno se je vse to začelo in kako gnusno je videti sedaj! Toda kje je še konec!«

Da bi bil zoprnikom čim manj na očeh, se je Benn povsem umaknil iz kulturnega življenja. Kot zdravnik se je vdinjal v vojski in razne vojaške bolnišnice so poslej bile njegovo zavetje. Leta 1937 so ga izobčili iz nacističnega pisateljskega društva in o njem ni bilo nič več slišati. Kaj je pisal in snoval v popolni osamelosti, v svoji »notranji emigraciji«, ni vedel nihče. In tudi ob zlomu nacizma se to ni razvedelo: Novi gospodarji Berlina so se spomnili na Bennov greh iz leta 1933. Zato so tudi njega dali na »črno listo« in njegov dolgi molk podaljšali še za nekaj let.

Tako se je Benn dovolj spokoril za svoje nedomišljene izjave ob rojstvu rjavega rajha. Sam pri sebi je z zmoto tudi obračunal, storil pa je to premalo in hkrati preveč radikalno. Obšlo ga je spoznanje, da duh in sila, to je oblast, nista združljiva, nikoli in nikjer, najsí je oblast kakršna koli. Bridka

izkušnja z nacisti starega Benna bistveno torej ni predružačila: njegova poprejšnja stališča in njegov prezir do vsakršne politike je samo še bolj utrdila. To so izpričale že prve besede, ki jih je spregovoril Benn po dvanajstletnem molku, julija 1948. Takrat je iz blokiranega zahodnega Berlina pisal reviji »Merkur«:

»Zahodni svet po mojem ne propada zaradi totalitarnih sistemov ali esesovskih zločinov, tudi ne zaradi gmotnega obubožanja ali zaradi Gottwaldov in Molotovov, marveč zato, ker se njegova inteligenca po pasje plazi pred političnimi pojmi. Zoon politikon, ta grška zmota, ta balkanska ideja — to je kal propada, ki se zdaj uresničuje.«

Isto misel razvija v nekem eseju, kjer pravi:

»Prihodnje stoletje bo moški svet s silo postavilo pred neko odločitev, ki se pred njo ne bo moč izmakniti ali emigrirati. Dovoljevalo bo le še dva tipa, dve konstituciji, dve obliki reagiranja: tiste, ki delujejo in se hočejo povzpeti, in tiste, ki molče pričakujejo spremembo, zgodovinske in globinske ljudi, zločince in menihe, in jaz plediram za črne kute.«

Bennovo družbenopolitično dezangažiranje je torej popolno in njegov klic politikom: »Delujte, vendar brez mene!« je oster in jasen. Sploh se je Benn v svojih esejih in polemikah zmeraj izražal ostro, ne da bi se bal tudi najbolj skrajnih stališč in konsekvenc. Samega sebe večkrat in odkrito imenuje nihilista. In če naj ta oznaka pomeni človeka, ki mu je le malokaj svetega, ki nima o svetu in življenju prav nobenih svetlih predstav in utvar in ki je popolnoma odtujen političnim pojmom, potem je oznaka tudi povsem točna.

Seveda iz samih pesmi Bennovi življenjski nazori niso tako jasno razvidni, kakor smo jih tu razložili. Jasneje se izražajo v esejih in avtobiografsko obarvanih pripovednih delih. Presevajo pa ti nazori vendar tudi skozi pesmi in jim dajejo svojstven idejni nadih. In ta nadih je še posebno Nemcem, premaganim v zadnji vojni, moral biti prijeten. Omamljeni od silnega udarca so si dolgo želeli menda samo to, da bi smeli — najbolje za zmeraj — oditi iz svetovne zgodovine in si nekje daleč od vsake politike zdraviti duševne in telesne rane. Benn jim je torej bil blizek in zato so njegove številne knjige (pesmi, eseji, proza), izdane po letu 1948, tudi imele med njimi tolikšen odmev. Mnogi Nemci so pred desetimi leti sploh šele prvič slišali za Benna.

K Bennovi nenadni slavi — tudi izven Nemčije — pa so pripomogle še druge okolnosti. Temni podtoni njegovega pisanja imajo v današnjem času dosti večjo resonanco, kakor so jo imeli v včerajšnjem in predvčerajšnjem. Zle slutnje o prihodnosti človeštva, beg iz civilizacijskega hrušča v magično davnino, beg pred zapletenimi socialnimi in političnimi vprašanji v mirne estetske sfere — vse to bralec dandanes laže dojame in doživi kakor pred desetletji. Nekoč je moral tudi sam Benn iskati potrdila za svojo skepso v dokaj dvomljivih teorijah. Njegovi življenjepisci pravijo, da ga je zelo privlačila teorija o stalnem povečevanju možgan pri ljudeh in mu vsiljevala misel, da »progresivna cerebracija« (Verhirnung) sčasoma utegne onemogočiti porode, dalje teorija o občasnih geoloških katastrofah na zemlji ipd. Toda kako nične so vse take nevarnosti v primeri z nevarnostjo današnjih atomskih bomb! In prav grozeči atomski oblaki, raznotere krize in zamažena svetovna obzorja (ki se zdaj končno le jasnijo) so sodobnega človeka naredili zares sprejemljivega za poezijo, kakršna je Bennova. Kljub vsem pridržkom glede

njegovih idejnih izhodišč moramo zato priznati, da v Bennovi poeziji vendar je tudi nekaj občutij, ki so lastna mnogim ljudem v vrtežu sodobnega sveta.

In končno še ena lastnost, ki Benna dviguje visoko nad povprečne pesnike: njegovo mojstrstvo, sugestivna moč in izrazito svojski slog. Benn je bolj intelektualni kakor čustveni poet in izrazno je moderen. Ljubitelja klasičnega pesništva njegovi stihii spočetka morda zmedejo in ga puste hladnega, vendar pri ponovnem okušanju tega svojstvenega vina kmalu začuti njegovo opojno moč.

Bennov sloves in vpliv dandanes nista več omejena samo na nemško jezikovno področje. O njem pišejo in ga prevajajo tudi drugod. In prav zaradi njegovega upravičenega pesniškega slovesa — in ne morda iz simpatij do njegovih idejnih zmot — ga je tudi vredno predstaviti slovenskemu bralcu.

P. L.

PROBLEMI SODOBNE DRUŽBE

DRUŽBENA PODOBA SLOVENSКИH UČENCEV

(Konec)

Glavni izsledki

V okviru revialnega članka ni mogoče podati niti približno vsebino podatkov, ki jih je zbrala anketa. Deloma so bili že objavljeni v strokovnem časopisju (»Prikazi in študije Zavoda LRS za statistiko« in »Naši razgledi«), medtem ko so tabelarni podatki izšli v posebni publikaciji Zavoda LRS za statistiko.

Iz njih navajamo nekatere izsledke, ki naj pokažejo obravnavano problematiko življenjskih razmer slovenskih učencev na raznih ravneh.

Med vprašanji, ki se najčesteje pojavljajo med našimi prosvetnimi delavci, je gotovo vprašanje, kakšni so šolski prostori, v katerih so učenci: ali so primerni in ali niso prenatrpani. Anketni odgovori slikajo mnenje učiteljskih kolektivov, za katerega sicer ni mogoče trditi, da je povsem objektivno, a ima gotovo precejšnjo vrednost. Po presoji učiteljev so le štiri petine slovenskih učencev v primernih učilnicah. Ostali so v neprimernih, teh je največ na deželi. Četrtnina učencev je v prenatrpanih učilnicah; te so predvsem v industrijskih krajih.

Drugo vprašanje, ki doslej sploh še ni bilo osvetljeno, se glasi: v kakšnih družinskih razmerah pravzaprav živijo učenci? Ali imajo vsi očeta in mater ter živijo z njima? Pokazalo se je, da živi z očetom in materjo skoraj devet desetih učencev. Med tistimi, ki ne živijo s starši, je tretjina brez očeta, ker je umrl, četrtnina je nezakonskih, desetini je umrla mati in pri desetini so starši razvedeni. Med razlogi ločenega življenja imajo precejšen pomen tudi neugodne stanovanjske razmere.

Tretje vprašanje obravnava družinske razmere. Učitelji so morali presoditi, koliko je učencev, ki ne napredujejo normalno v šoli zaradi družinskih razmer. Pokazalo se je, da je teh skoraj polovica, in sicer raste njihov delež v smeri: mesto — industrijski kraji — dežela.